

PAPER DETAILS

TITLE: Ibn Acîbe'nin Vebâ/Tâun Gibi Hastalıklara Yaklaşımı

AUTHORS: Ramazan EMEKTAR

PAGES: 69-92

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2731286>

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

İBN ACİBE'NİN VEBÂ/TÂUN GİBİ HASTALIKLARA YAKLAŞIMI

IBN 'AJIBA'S APPROACH TO DISEASES SUCH AS PLAGUE/TA'UN

Ramazan EMEKTAR

Dr. Milli Eğitim Bakanlığı-Muallim Cevdet Ortaokulu,
ramazanemektar@gmail.com, orcid.org/0000-0002-5137-0656

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7513152>

Geliş Tarihi / Received: 26 Ekim 2022 / 26 October 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 27 Aralık 2022 / 27 December 2022

Yayın Tarihi / Published: 10 Ocak 2023 / 10 January 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak – Bahar 2023/ January-Spring 2023

Cilt / Volume: 9, Sayı / Issue: 1, Sayfa / Pages: 69-92.

Cite as / Atıf: Emektar, Ramazan. “İbn Acîbe’nin Vebâ/Tâun Gibi Hastalıklara Yaklaşımı” [Ibn Ajiba's Approach to Diseases Such as Plague/Ta'un]”. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International Journal of Islamic Studies, 9/1 (Ocak/January 2023), 69-92.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

OpenAIRE TRİZİN OPEN ACCESS

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihya>

Öz

İbn Acîbe (öl. 1224/1809), ilmî şahsiyeti, tasavvufî kişiliği, eserleri ve görüşleriyle etkisi İslam coğrafyası başta olmak üzere dünyanın pek çok bölgesinde hissedilmiştir. O, yaşadığı dönemdeki çeşitli sorunları yakinen müşahade etmiş, onları ifade etmede ve özellikle tasavvufî ilgili sorunlara çözüm bulmada önde gitmiştir. Bu makale, İbn Acîbe'nin *Silkü'd-dürer fî zikri'l-kazâ ve'l-kader* eseri başta olmak üzere diğer eserlerine başvurarak onun vebâ/tâun gibi hastalıklara bakışını, betimsel analiz yöntemiyle tahlil etmeyi ve literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. İbn Acîbe, vebâ ve tâun gibi hastalıkları kaza ve kader bağlamında ele almış, hikmet ve kudret zaviyesinden açıklamıştır. İbn Acîbe, vebâ bulunan yere girme konusunda, insanları içinde bulundukları manevî makam ve hallere göre farklı bakış açılarıyla değerlendirmektedir. İbn Acîbe'nin düşüncesinde, vebâ/tâun gibi hastalıklara doğru bakışın olabilmesi için yakîn merhalelerini aşmak elzemdir. Zira yakîn terbiyesi kişinin manevî yönünü ve Rabbi ile ilişkisini güçlendirmektedir. Bütün işler Allah'a aittir. Ölüm de hayat da Allah'ın kudretindedir. Sebeplerin ölüme hiç bir tesiri yoktur. Vebâ gibi musibetlere karşı sabırlı olmak, Allah'ın hükmüne rıza göstermek ve teslimiyet gereklidir. İbn Acîbe, hikmet bakışına sahip avam ve havâs düzeyindekiler için tedbir almayı uygun görürken, kudret bakışına sahip havâssu'l-havâs derecesindekiler için Allah'ın takdiri ve tedbiri karşısında kişisel takdir ve tedbirin terk edilmesini uygun görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, İbn Acîbe, Tâun Hastalığı, Hikmet, Kudret.

Abstract

İbn 'Ajîba (DoD 1224/1809), his influence with his scientific personality, sufi personality, works and ideas has been felt in many regions of the world, especially in Islamic geography. He closely observed various problems in his time, expressed them and was particularly prominent in finding solutions to problems related to sufism. This article aims to analyze Ibn 'Ajîba's view of diseases such as plague/ta'un by using descriptive analysis method and to contribute to the literature by referring to his other works, especially *Silk al-durar fî dhikr al-qadâ' wa al-qadar*. Ibn 'Ajîba considered diseases such as plague and ta'un in the context of predestination and explained them from the point of view of wisdom (hikma) and power (qudra). Ibn 'Ajîba evaluates people from different perspective, according to their spiritual states and stations, about entering the place where the plague is found. In Ibn 'Ajîba's thought, it is essential to overcome the stages of the *certainty* (yaqîn) in order to have a correct view of diseases such as the plague/ta'un. Because *certainty* upbringing strengthens one's spiritual side and one's relationship with one's Lord. All affairs belong to God. Both death and life are in the power of God. Causes have no effect on death. It is necessary to be patient in the face of calamities such as the plague, to consent to God's judgment and to surrender. While Ibn 'Ajîba considers it appropriate to take precautions for those at the level of common people and elite who have a view of wisdom, he considers it appropriate to abandon personal discretion and precaution in the face of God's providence and precaution for those at the level of the most privileged degree who have a view of power.

Keywords: Sufism, Ibn 'Ajîba, Ta'un Disease, Wisdom, Power.

Extended Abstract

Ibn 'Ajība (DoD 1224/1809), lived in Morocco in between second half of 18th century and early part of 19th century in the village of Khamis, between the cities of Tetouan and Tangier. He closely observed the various problems of his time and went ahead in expressing them and finding solutions to the problems related to sufism in particular. This article aims to analyze Ibn 'Ajība's view of diseases such as plague and taun by using descriptive analysis method and to contribute to the literature by referring to his other works, especially *Silk al-durar fī dhikr al-qadā' wa al-qadar*. Ibn 'Ajība's approach to diseases such as the plague/taun is not very different from the authors before him in terms of content. However, there are unique aspects in terms of his handling of plague and similar diseases, his interpretation in the context of *wisdom* (hikma) and *power* (qudra), as well as his expression in the commentary of the relevant verses and his frequent reference to examples in verses and hadiths. In the thought of Ibn 'Ajība, all works belong to God. Both death and life are in the power of God. Causes have no effect on death.

Ibn 'Ajība's approach to diseases such as plague and ta'un is linked to predestination. In particular, he has tried to establish that the issues of the risk of transmission of the disease, its treatment, and the separation or escape from the place where the disease is located always have a context related to predestination. For this reason, he saw the relieving from diseases such as plague as an attitude contrary to the will of God and pointed out that no matter how many precautions are taken, predestination will not change, whatever is appreciated, it will eventually come true. In addition, he interpreted these diseases from the point of view of the concepts of wisdom and power, and also considered it essential to overcome the certainty (*yagīn*) stages in order to have the right attitude and healthy outlook towards diseases. His view of diseases such as the plague in terms of wisdom and power has formed a basis on which recourse and interpretation can be drawn when it comes to other diseases and has shown that it is different from other authors in this respect.

It is seen that Ibn 'Ajība evaluated people from different perspectives on entering the place where the plague is located, according to the spiritual states and stations they are in. Ibn 'Ajība categorises people into three in the way of spiritual journey as common people, elite and the most privileged. He asks them to act according to the reasons since the common people and elite are in the dimension of wisdom. In other words, Ibn 'Ajība, who considers it necessary for those in the dimension of wisdom to take precautions in the process of plague-type illness, likewise stipulates that these people should stay away from fear and anxiety, pray and receive spiritual support. In addition, Ibn 'Ajība thinks that the most privileged should abandon precaution, that is, reasons. This is because the view of power (qudra) requires it. First of all, Ibn 'Ajība thinks that reasons are necessary for those who remain in the dimension of wisdom. However, Ibn 'Ajība is convinced that those who have a view of power transcend the causes and observe the truth. In this respect, Ibn 'Ajība, differs from other authors. This approach is an original aspect for Ibn 'Ajība.

He closely observed the various problems experienced in his time, especially the problems that people experienced in terms of faith, deeds and decency, and offered them solutions. Ibn 'Ajība advises believers to keep their faith firm in times of crisis, to be patient in the face of diseases without losing hope, and to observe God, Who creates causes as well as causes. Therefore, Ibn 'Ajība, while explaining the plague-type diseases in the integrity of power and wisdom, revealed his approach to diseases, thus, offered solutions to many religious and moral problems and also showed how the view of diseases should be.

Ibn 'Ajība, who was basically based on the Qur'an and Sunnah while explaining his views on the disease such as the plague that took place in his period, adopted these two sources as criteria for the disease of plague as in all matters, he also used his own experience as an argument.

Although Ibn 'Ajība, did not refuse medical treatment to overcome the plague, he suggested resorting to spiritual ways of protection from diseases. Ibn 'Ajība considers it necessary for people under the threat of plague-type diseases to transcend certainty stages in order to perceive religion correctly, to cope with crises, to achieve inner peace and to supply the spiritual aspect.

Because he thinks that certainty (yagîn) education strengthens the spiritual aspect of the person and his relationship with his Lord, and as a result, it provides a great spiritual and psychological support against the plague disease.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca dünyanın birçok yerinde ortaya çıkan salgın hastalıklar devletleri ve milletleri ciddi anlamda sıkıntılara maruz bırakmıştır. Bu salgın hastalıklardan biri de kitlesel ölümlere neden olan vebâ/tâun hastalığıdır. Bu hastalık değişik dönem ve coğrafyada farklı isimlerle etkisini göstermeye devam etmiştir. Öyle anlaşıyor ki dünya var olduğu müddetçe bu salgın, günümüzde olduğu gibi, değişik biçimlerde varlığını devam ettirecektir.

İlkçağlardan günümüze kadar birçok kitlesel ölümlere sebebiyet veren vebâ salgınları¹, hem tıbbın hem de beşeri alanla ilgilenen ilim dallarının çalışmalarına konu olmuştur. İslâm'ın ilk yüzyıllarından itibaren Müslüman âlimler vebâ ve tâun gibi hastalıklar karşısında duyarsız kalmamış, yaşadıkları dönemin imkânları çerçevesinde önemine binaen söz konusu hastalıklar hakkında insanları bilinçlendirmek için çok sayıda eser yazmışlardır.² Bu âlimlerden biri de tasavvuf tarihinin en önemli simalarından biri olan İbn Acîbe'dir.

İbn Acîbe (öl. 1224/1809), Fas'ta kurulan Filâlî Şerifleri Devleti'nin idaresi altında 18. asrın ikinci yarısı ile 19. asrın başlarında Tıtvân ile Tanca şehirleri arasında bulunan Hamis köyünde yaşamıştır.³ İlk tahsiline doğduğu çevrede başlayan İbn Acîbe, ardından Tıtvân ve Fas'ta fıkıh, hadis, kelâm ve tefsir ilimlerine dair tahsilini dönemin seçkin şahsiyetlerinden istifade ederek tamamlamıştır. Zâhirî eğitimini tamamladıktan sonra tasavvufî eğitimini Şâziliye/Derkâviye'nin iki önemli ismi el-Arabî ed-Derkâvî (öl. 1239/1823) ve Muhammed el-Bûzîdî'nin (öl. 1229/1814) elinde gerçekleştirmiştir.⁴

İbn Acîbe, sadece zâhirî ilimleri ikmal etmiş biri değil bununla birlikte zâhir bâtın dengesini kurabilen çok yönlü bir âlim, aynı zamanda, Muhammed Bûzîdî'nin ve el-Arabî ed-Derkâvî'nin manevî mirasını elde ettikten sonra Derkâviye tarikatının hâlifesi olarak irşatla görevlendirilmiş bir mürşid-i kâmilidir. Filâlî Şerifleri Devleti iktidarının zayıfladığı ve kargaşanın hüküm sürdüğü bir dönemde yaşamış olmasına rağmen zamanını iyi değerlendirmiş ve olumsuzluklarla mücadele etmeyi bilmiştir. Toplumundaki insanlara amelî, itikadî yanı sıra ahlâkî alanda rehberlik etmeye çalışmış

¹ Nühket Varlık, "Tâun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2011), 40/175-176.

² İslâm coğrafyasında yazılan veba risaleleri literatürü için bk. Mustakim Arıcı, "İslâm Coğrafyasında Salgınlar Tarihinin Sessiz Kaynakları: Taun/Veba Risaleleri Literatürü", *Nazariyat* 7/1 (Nisan 2021), 137-145.

³ Hasan Azzuzî, *eş-Şeyh Ahmed b. Acibe ve menhecuhu fi't-tefsir* (Rabat: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 2001), 1/104.

⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bk. Ramazan Emektar, *İbn Acibe Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, ed. Hüseyin Okur (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2022), 44-54.

ve her bakımdan donanımlı bir şahsiyet olarak tedris, telif aynı zamanda irşat faaliyetlerini sürdürmüştür.⁵

İbn Acîbe'nin hayatının son on yılını kapsayan, 1798-1809 yılları arasındaki dönemde Mağrib birçok zorluklarla karşılaşmıştı. Avrupa sömürgeciliğinin de artmaya başladığı bu yıllarda Fas, güçlü merkezî otoriteden yoksun kalmış⁶ ve bu nedenle yer yer kabilelerin hâkimiyet kurduğu ve iç çekişmelerin devam ettiği bir ülke konumunda olmuştur.⁷ Diğer yandan ülkede baş gösteren vebâ salgını ve açlık, büyük can ve mal kaybına yol açmıştır.⁸ İbn Acîbe de en çok zorluğu bu zamanda görmüş, patlak veren vebâ salgınında yirmi evladını kaybetmiş ve kendisi de yine bu dönemde şöhretin zirvesindeyken 1809 yılında Gamara'da şeyhi Muhammed Bûzîdî'nin evinde tâun hastalığından vefat etmiştir.⁹ Ardında çok sayıda öğrenci ve mürid bıraktığı gibi akâid, tefsir, hadis, tabakat ve tasavvufi meselelere dair kırkı aşan eser bırakmıştır.

Yaşadığı dönemin sorunlarına doğrudan dikkat çeken ve bunu eserlerinde tartışan İbn Acîbe, kendilerini ilim ehlerinden gören kimi şahsiyetleri vebâ hastalığına karşı takındıkları yanlış tutumlarından dolayı eleştirmekten çekinmemiştir.¹⁰ İlim ve irşat hizmetleriyle meşgul olan İbn Acîbe, iman ve ahlâk noktasında insanların yaşadıkları problemleri yakinen müşahade etmiş, onlara çözümler sunmaya çalışmıştır. Onun vebâ hastalığının yaygın olduğu bir zamanda yazmış olduğu *Silkü'd-dürer fî zikri'l-kazâ ve'l-kader* eseri bunun en bariz kanıtıdır.

İbn Acîbe'nin vebâ/taun gibi hastalıklara yaklaşımı, muhteva olarak kendisinden önceki müelliflerden çok farklı değildir. Ancak onun vebâ ve benzeri hastalıkları ele alışı, hikmet ve kudret bağlamında yorumlaması, kaza-kader ve yakîn kavramlarıyla irtibatlandırması yanı sıra ilgili âyetlerin tefsirinde dile getirmesi, âyet ve hadislerdeki örneklerine sıkça değinmesi yönüyle kendine has yönler bulunmaktadır.

İşte bu çalışma; tasavvuf alanında devrinin seçkin şahsiyetlerinden biri sayılan İbn Acîbe'nin; *Silkü'd-dürer fî zikri'l-kazâ ve'l-kader* eseri ve yine ona ait olan Kur'an'ın başından sonuna kadar rivayet, dirayet ve işaret yöntemini birleştirerek te'lif ettiği *el-Bahru'l-medîd fî tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd* tefsiri başta olmak üzere diğer eserlerine başvurarak onun kitlesel ölümlere neden olan vebâ/tâun türü hastalıklara hikmet ve kudret kavramları çerçevesinden yaklaşımını, betimsel analiz yöntemiyle ortaya koymayı ve literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

⁵ Bu konuda detaylı bilgi için bk. Emektar, *İbn Acîbe Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 58-61.

⁶ İsmail Ceran, *Fas Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012), 804-806.

⁷ İbrâhîm Harekât, "Fas (Tarih)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 21/190.

⁸ İbrâhîm Harekât, *el-Mağrib Abre't-Târih* (Dâru'l-Beyzâ: Dâru'r-Reşadi'l-Hadise, 1984), 3/138.

⁹ Muhammed Abdülhay b. Abdilkebîr b. Muhammed Hasenî İdrîsî el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşyahât ve'l-müselselât* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1982), 2/854; J. L. Michon, "İbn Adjiba", *EI' (New Edition)*, 1971, 3/696; Mustafa Kara, "İbn Acîbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/294.

¹⁰ Azzuzî, *eş-Şeyh Ahmed b. Acibe ve menhecuhu fî't-tefsir*, 1/44.

1. Vebâ/Tâun Gibi Hastalıkların Bulaşıcılığı Meselesi

İbn Acîbe'nin *vebâ/tâun* gibi hastalıklarla ilgili görüşlerine temel teşkil eden hususlar, onun *Silkü'd-dürrer fî zikri'l-kazâ ve'l-kader* risâlesinde ve yine ona ait olan rivayet, dirayet yanı sıra, işârî yöntemle telif ettiği *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri Kur'ân'îl-mecîd* adlı tefsirinin bazı ayetlerin yorumunda konu edilmektedir.

Vebâ/tâun ve diğer hastalıkların maddî ve manevî olmak üzere iki boyutu vardır. Hastalığın maddî yönüyle tıp ilmi ilgilenirken manevî boyutuyla da genellikle din bilginleri uğraşır. Hastalığı sadece maddî, tıbbî yönüyle değerlendirmek ve bunun yanında manevî boyutunu dikkate almamak birçok açıdan insanlığın aleyhine bir sonuç doğuracaktır. Zira insan sadece bedenden müteşekkil bir varlık değildir. Onun ruhu da vardır. Beden, görünen *hikmet* âlemini temsil ederken ruh ise fizikötesi *kudret* âlemiyle irtibatlıdır.

İbn Acîbe'ye göre, dünya istirahat, zevk ve sefa yeri değil aksine imtihan, gam hüzn ve fitne yeridir. Dünyanın bu özelliğinden dolayı insan orada yaşadığı sürece sıkıntıları garipsememelidir ve dünyanın bu nitelikleri gerektirdiğini de unutmamalıdır.¹¹ Keza Allah Teâlâ kullarına bazı zamanlarda celâl vasfını tanıtmak için hastalık, keder vs. verebilir. Aslında insanların karşılaştığı bütün bu sıkıntılar, onların Allah'a dönmesine birer sebeptir.¹² Yanı sıra maddi sıkıntıların kullara gösterilmesindeki asıl gaye, onların vesile olacağı manevî nimetlerdir. Zira her bir şey, zıddı içerisinde gizlidir. Mesela, rahatlık, zorluk içinde; izzet, zillet içinde; nimet, sıkıntı içinde gizlidir.¹³ Buna göre, insana zarar veren şeyden onu sevindirecek bir sonuç çıkabileceği gibi; yine sevinç sebebi olacak bir şeyden kendisine zarar gelebilmektedir. Sözgelimi insan düşmanından bir fayda elde ederken, dostundan zarar görebilir. Bundan dolayı insan, bütün işlerini kendisine faydalı olanı en iyi bilen Yüce Yaratıcısına teslim etmesi gerekmektedir.¹⁴

Öte yandan İbn Acîbe, insanın başına gelen olay ve hastalıkların her birinin, değişik neticeler verdiğini belirtmektedir. Başa gelen musibetlerin bir kısmı, insana edep kazandırırken bir kısmı manevî ilerleme; diğer bir kısmı da ceza ve huzurdan kovulma sebebi olabilmektedir.¹⁵ Nitekim Hz. Peygamberin, tâun hastalığına dair; "Tâun, her müslüman için şehitlik demektir."¹⁶ ve "Tâun, Allah'ın bazı kimselere

¹¹ Ebü'l-Abbâs Ahmed b Muhammed b Mehdi Hasenî İbn Acîbe, *İkâzü'l-himem fî şerhi'l-Hikem* (Beyrut: Dâru'l-Hayr, 2005), 75.

¹² İbn Acîbe, *İkâzü'l-himem*, 34.

¹³ Ebu'l-Abbâs Ahmed b Muhammed b Mehdi el-Hasenî İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecîd*, thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî Raslân (Kahire, 1419), 2/118.

¹⁴ İbn Acîbe, *İkâzü'l-himem*, 162.

¹⁵ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 2/118.

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, ts.), "Cihad", 30, "Tıp", 29; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şâhîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsü'l Arabî, ts.), "İmâre", 166.

gönderdiği bir azap ve mü'minler için bir rahmettir.”¹⁷ anlamındaki hadislerini buna örnek verebiliriz.¹⁸ Dolayısıyla tâun hastalığı bazı kimseler için cezalandırma olurken bazı kimseler için de manevî yükseliş sağlamaktadır. Müellife göre, bazı kimseler, ilahî kadere iman ettikleri hâlde, işin hakikat yönü olan kudreti müşahade edemedikleri için, başlarına gelen musibetleri tenkit eder ve onlara rıza gösteremezler.¹⁹

Kadere inanmayı, imanın en önemli esaslarından biri olarak gören İbn Acîbe, vebâ ve diğer hastalıkları kaderle ilişkilendirerek açıklamakta ve kader konusunda şüpheyi düşmenin onu inkâr etmek anlamına geldiğini belirtmektedir.²⁰ Ona göre, Allah, kadere bağlılığını test etmek için insanlara ölüm, kuraklık, kıtlık, vebâ gibi sıkıntılar ve çeşitli nimetler verebilir. Burada önemli olan söz konusu sıkıntı ve nimetlerin yanı sıra bunların dışındaki değişik durumların, insan nazarında eşit düzeyde görülmesidir.²¹ Ancak bunların, kişinin nazarında eşit görülmesi, rızâ, teslimiyet ve aynı zamanda tevekkül makamlarının tam olarak elde edilmesiyle mümkün olabilmektedir. Bütün bunlar da hâlis yakîne ulaşmayla gerçekleşebilmektedir.²²

Yakîn terbiyesinin, kişinin manevî yönünü ve Rabbi ile olan ilişkisini güçlendirdiğini savunan İbn Acîbe, yakînin üç türünden bahsetmekte ve bunları çeşitli sûfilerden yaptığı nakillerle tanımlamaya çalışmaktadır. İbn Acîbe, *yakîni*, kalbin mutmain olması, sükûnet bulması, yanı sıra sıkıntı, kargaşa ve değişimden kurtulması olarak tarif eder.²³ Başka bir yerde yakînin ölçüsünü, “Kader hükümünü gerçekleştirdiğinde, tedbir ve ihtiyarı terk etmekle birlikte, el-Vâhidü'l Kahhar'ın hükümlerine teslimiyet göstermek” şeklinde ifade eder.²⁴ Müellife göre, yakînin çeşitli mertebeleri bulunmaktadır ve hâlis yakîne ulaşmak için bu mertebeleri aşmak şartır. Ayrıca yakînin bu mertebeleri arasında birbirini takip eden bir sıralama söz konusudur. İlk “ilme'l-yakîn” ardından “ayne'l-yakîn” ve son olarak “hakka'l-yakîn” seviyesi tahkik edilir.²⁵

Şu hâlde geçen ifâdelere göre, *yakîn* aşamalarının tahkik edilmesiyle yani ilme'l-yakîn, “ayne'l-yakîn” ve “hakka'l-yakîn” mertebelerinin aşılmasıyla yakînin kademeli

¹⁷ Buhârî, “Tıb” 30, “Enbiya”, 51, “Kader”, 15; Müslim, “Selam”, 92, 95.

¹⁸ Ebu'l-Abbas Ahmed b Muhammed b Mehdi Hasenî İbn Acîbe, “Silkü'd-dürer fi zikri'l-kazâi ve'l-kader”, *el-Letâifü'l-imâniyyeti'l-melekûtiyye ve'l-hakâikü'l ihsaniyyeti'l-ceberûtiyye fî resâili'l-Ârif billah eş-Şeyh Ahmed b. Acîbe Hasenî*, thk. Âsım İbrahim Keyyâlî (Beyrut : Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 282.

¹⁹ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 2/118.

²⁰ İbn Acîbe, “Silkü'd-dürer”, 274.

²¹ İbn Acîbe, “Silkü'd-dürer”, 271.

²² Ebu'l-Abbas Ahmed b Muhammed b Mehdi el-Hasenî İbn Acîbe, *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye fî şerhi'l-Mebâhisi'l-asliyye*, thk. Muhammed Abdurrahman Üveysi (Dimaşk: el-Yemame, 1998), 155.

²³ Ahmad ibn 'Ajiba, *The Book of ascension to the essential truths of sufism: (Mi'raj al-tashawwuf ila haqa'iq al-tasawwuf) a lexicon of sufic terminology = Mi'racü't-teşevvüf ila hakaiki't-tasavvuf*, thk. Mohamed Fouad Aresmouk, Fitzgerald Michael Abdurrahman, çev. Mohamed Fouad Aresmouk, Fitzgerald Michael Abdurrahman (Louisville : Fons Vitae, 2012), 22.

²⁴ İbn Acîbe, “Silkü'd-dürer”, 271.

²⁵ İbn Acîbe, *İkâzü'l-himem*, 89.

olarak güçlenmesi sağlanmış ve nihayetinde insan, Allah Teâlâ'nın hükmüne teslimiyet gösteren, O'nun kendisi için takdir ettiğine râzı olan bir kimse haline ulaşılmış olacaktır. Ancak şunu belirtmekte fayda vardır. Bütün bunlara salt ilmi tedrisle ulaşmak mümkün değildir. Söz konusu yakîn makamlarına, ilim, amel ve zevkle ulaşılmaktadır.

Hayır ve şer bütün hadiselerin Allah Teâlâ'nın takdirinde olduğunu belirten İbn Acîbe, kulların tüm eylemlerinin Allah'ın kudretiyle oluştuğunu ve insanların fiillerinin gerçek fâilinin Allah olduğunu düşünmektedir.²⁶ Ona göre, her bir şeyin gerçek fâilinin Allah olduğunu idrak edebilmesi için insanın sahip olduğu kötü huylardan temizlenmesi ve tevhid anlayışını safileştirmesi gerekmektedir. Yakîn terbiyesiyle kötü huylardan arınan ve tevhid anlayışı saf hâle gelen insan, varlık âleminde gerçek otorite sahibi olarak Allah'ı görür, O'ndan başka hiçbir nesneye, gerçek bir tesir atfetmez. Bundan dolayı kendisinde bir nimet gördüğü zaman, onu Allah'tan bildiği gibi bir musibetle karşılaştığında da, bunu O'ndan bilir. Dolayısıyla Allah'a karşı gerekli edebi takınır, kalbiyle o şeyin Allah'ın takdiriyle olduğuna inanır.²⁷ Bundan hareketle kadere yakînen iman eden bir mümin, Hak Teâlâ'nın izni olmaksızın hiçbir hastalığın kendisine zarar veremeyeceğinin bilincinde olduğundan vebâ/tâun gibi hastalıklar karşısında panikleminin ve korkmanın iman şuuruyla bağdaşmayacağını bilir.

İbn Acîbe, *Silkü'd-dürer* risâlesinin dördüncü bölümünde vebâ ile ilgili görüşlerini belirtmeden önce vebâ/tâun gibi hastalıkların bulaşıcı olup olmadığı konusunu tartışır. Ona göre, filozoflar ve tabiat bilginleri vebâ/tâun, uyuz ve cüzzam gibi hastalıkların bulaşıcı bir özellikte olduğunu düşünmüşlerdir. Hakk'ın *hikmet* ve *kudretini* aynı anda müşâhede eden hakikat ehli ise söz konusu hastalıkların bulaşıcı olmadığını kabul etmişlerdir. İbn Acîbe, hakikat ehlinin görüşünü benimsemiş ve buna “*Her bir şeyin yaratıcısı Allah'tır.*”²⁸ meâlindeki âyeti ile sihir hakkındaki “*Hâlbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. [...]*”²⁹ meâlindeki Kur'ân âyetini ve Hz. Peygamberin “Bulaşıcı hastalık ve uğursuzluk yoktur.”³⁰ anlamındaki hadisini delil göstermiştir.³¹

İbn Acîbe'ye göre, Hz. Peygamber'in “Bulaşıcı hastalık ve uğursuzluk yoktur.” sözüne karşılık o sırada bir bedevînin: “Ey Allah'ın Rasûlü! Peki, ceylanlar gibi çöllerde capcanlı olan ancak uyuz devenin karışmasıyla uyuz olan develerin durumu nedir?” sorusuna Allah Rasûlü'nün: “Peki ilk deveye uyuzluğu kim geçirdi?”³² şeklindeki soruyla karşılık vermekle, aslında orada bulunanlara, her bir şeyin Yüce

²⁶ Ahmad Ibn Ajiba, *Takyidan fî vahdeti'l-vücut*, çev. Louis Jean Michon (Merakeş: Dârü'l-Kubbeti'z-Zerka, 1998), 28.

²⁷ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 1/533.

²⁸ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), er-Ra'd 13/16.

²⁹ el-Bakara 2/102.

³⁰ Buhârî, “Tıp”, 19; Müslim, “Selam”, 102, 109.

³¹ İbn Acîbe, “*Silkü'd-dürer*”, 280.

³² Müslim, “Selam”, 101; Süleyman b Eş'as b İshak el-Ezdi Ebû Davud es-Sicistani, *Kitâbü's-Sünen = Sünenü Ebû Davud.*, thk. Şuayb Arnaut (Darü'r-Risâletü'l Âlemiyye, 2009), “Tıp”, 24.

Allah'ın kaderi ve kudreti dahilinde cereyan ettiğini bildirmek istemiştir.³³ Bir başka ifadeyle Hz. Peygamber orada bulunanlara sebepleri gördükleri gibi sebeplerin arkasındaki Müsebbib'i de müşahade etmelerini bildirmek istemiştir. Hz. Peygamber'in geçen hadis-i şerifinden hareketle İbn Acîbe, risalesinde tâun/vebâ gibi hastalığın bulaşıcı olmadığına dair kendi tecrübelerini de aktararak bunu ispatlamaya çalışmaktadır. İbn Acîbe, vebâ/tâun hastalığının yaygın olduğu dönemde kimsenin girmeye cesaret etmediği vebâlı yerlere, arkadaşlarının oralara girdiklerini, hastalananlara yardımcı olduklarını, yanı sıra vebâdan ölenleri yıkayıp kefenlediklerini hatta kendilerine ölen kimselerin eşyaları verildiği halde onlara hastalığın bulaşmadığını ve de yıllarca hayat sürdürdüklerini haber vermektedir.³⁴ Burada İbn Acîbe'nin hakkını teslim etmek gerekir. O, dönemindeki kendilerini ilim ehlinde gören kimi şahsiyetleri, vebâ hastalığına karşı takındıkları yanlış tutumlarından dolayı eleştirmekten çekinmemiştir. Zira İşin zâhirinde kalmış âlimler yanı sıra yöneticiler, şehrin kapılarını kapatmayı ve ya vebâ bulunan yerden kaçmayı tavsiye ederken, İbn Acîbe, tâbilerine hastalığın bulunduğu yere gitmeyi ve orada hastalanan kimselere yardımda bulunmayı önerdiği gibi vebâ sebebiyle ölenlerin kefenlenmesi ve gömülmesi işlerini yapmaları için de çağrıda bulunuyordu. Böylece ortaya çıkacak kargaşa ve kaosu bertaraf ederek, toplumsal yardımlaşmayı ve dayanışmayı sağlamakla, birlik ve beraberliği pekiştirmiş oluyordu.

Hastalığın bulaşıcılığını reddeden İbn Acîbe, hastalığı kendi tabiatıyla bulaştığına inanan kimsenin küfre; ondaki bir güçle geçtiğine itikat edenin ise isyana düşeceğini ifade eder. Bunun yanında hastalığın, hikmet bakımından Allah Teâlâ'nın kudretiyle bulaştığına inanan kimsenin de mü'min olduğunu belirtir.³⁵ Her bir şeyin Allah'ın takdiriyle olduğunu unutarak sebeplere bağlanan kimsenin Allah'a şirk koştığını belirten İbn Acîbe, Allah'tan başka hiç kimse kula takdir edilenden başka bir fayda ve zarar veremeyeceğini vurgulamaktadır.³⁶ Dolayısıyla İbn Acîbe, insanların sebepleri asıl gibi görmemelerini onların arkasındaki Müsebbib'i de müşahade etmelerini telkin etmektedir. Zira ona göre, kâinatta olup biten her şey Allah Teâlâ'nın kudreti dâhilinde akıp gider. Hak Teâlâ eşyayı çoğunlukla sebepleri ile birlikte yarattığı gibi bazen sebepsiz de yaratır.³⁷ Buradan hareketle sebeplerin varlığı her zaman sonuçların varlığını gerektirmeyeceğini söyleyebiliriz. Mesela bir bölgede vebâ ve benzeri hastalığın görülmesi orada bulunan herkesin bu hastalığa yakalanacağı anlamına gelmeyeceği açıktır. Nitekim Covid 19 hastalığının görüldüğü bu zamanda aynı ailede bulunan fertlerin birinde söz konusu hastalık görülürken diğer aile bireylerinin bu

³³ İbn Acîbe, "Silkû'd-dürer", 281.

³⁴ İbn Acîbe, "Silkû'd-dürer", 283.

³⁵ İbn Acîbe, "Silkû'd-dürer", 280.

³⁶ Ebu'l-Abbâs Ahmed b Muhammed b Mehdi el-Hasenî İbn Acîbe, *Bahrü'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul, 2014), 9/643.

³⁷ İbn Acîbe, "Silkû'd-dürer", 281.

hastalığa yakalanmadığı görülmektedir. Benzeri örnekler etrafımızda çok kere müşahade edilmektedir.

2. Vebâ/Tâun Hastalığının Ortaya Çıkış sebepleri

İlim adamları, vebânın ortaya çıkışını beşerî ve ilahî olmak üzere farklı saiklere bağlamışlardır. Tıp ilmi, vebâ ve tâun gibi salgın hastalıkların mikrop aracılığıyla insanlara ve hayvanlara bulaştığını savunur. İbn Sînâ (öl. 428/1037), salgın hastalıkların ortaya çıkışına, havanın karakterinin bozulmasını en önemli amil olarak görür.³⁸ Ona göre, kirlenen hava, insan ve hayvanların vebâ hastalığına yakalanmalarına sebep olmaktadır.³⁹ İbnü'l-Esir (öl. 606/1209), de vebâ/tâun hastalığının ortaya çıkış sebeplerinden birinin mikrop lu hava olduğunu söyleyerek aynı görüşü paylaşır.⁴⁰ Mağrib bölgesinde vebâ ile ilgili yazılan ilk eserlerden birinin müellifi olan İbn Heydur Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah et-Tâdilî (öl. 816/1413), *el-Makaletü'l-hikemiyye fî'l-emrazı'l-vebeiyye* de vebâ hastalığının ortaya çıkışını içtimai etkenlere bağlar ve bu hastalığın sebeplerinden birinin gıdanın bozulması olduğunu iddia eder. Ona göre, vebâ hastalığının ortaya çıkmasında açlık, etkin bir rol oynar. Şöyle ki gıda fiyatlarındaki aşırı artış, insanların yeterli miktarda gıda almamasına yol açar ve böylece onların salgın karşısındaki direnci azalır, dahası insanların ölümcül hastalıklara yakalanma riski artar.⁴¹

İbn Acîbe, *Silkü'd-dürrer* risâlesinde hastalığın bulaşıcılığı meselesine değindikten sonra vebâ/tâun ile alakalı görüşlerini ortaya koymaya çalışır. Öncelikle aktardığı hadis-i şerifler ışığında vebânın sebepleri üzerinde durur, tanımını yapar ve vuku bulduğu yerdeki insanların nasıl tavır takınmaları gerektiğinden bahseder. Ayrıca döneminde vuku bulan vebâ ile alakalı mülahazalarını ve tecrübelerini aktarır. Ardından vebâ gibi hastalıklardan korunmak için dua ve sabrın öneminden bahseder. Duanın insanı koruduğunu ve manevî yönden desteklediğini belirtir.

İbn Acîbe, vebâ hastalığının ortaya çıkış nedenleri ve özellikleri hakkında tıp bilginleri ve Ehl-i Sünnet âlimlerinin farklı görüşte olduklarını aktarır. O, tabiplerin vebâ hastalığının havanın bozulmasıyla zuhur ettiğini düşündüklerini söylemekle yetinir. Ancak burada asıl İbn Acîbe'yi ilgilendiren Kur'ân, Hadis ve selefîn haber verdiği veya işaretle bulunduğu amillerdir. O, Ehl-i Sünnet âlimlerinin vebâ/tâun hastalığının cinlerden kaynaklandığına inandıklarını belirtir. Kendisi de Ehl-i Sünnet

³⁸ Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ, *Kitâbu def'u'l-mazarri'l-küllîyye ani'l-ebdani'l-insaniyye*, thk. Muhammed Züheyr el-Baba (Haleb: Câmîatu Haleb: Munazzamatü'l-Arabiyye li't-Tûras ve's-Sekâfe ve'l-Ulum, 1984), 30.

³⁹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü'l-maun fî fazlı't-taun*, thk. Ahmed İsam Abdülkadir (Riyad: Dârü'l-Âsime, 1991), 99.

⁴⁰ Ebü's-Seadat Mecdüddin Mübarek b. Muhammed İbnü'l-Esir, *en-Nihaye fî garibi'l-hadis ve'l-eser*, thk. Tahir Ahmed Zavi, Mahmûd Muhammed Tanahi (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963), 3/127.

⁴¹ Muhammed Emin Bezzaz, *Tarihü'l-evbie ve'l-mecaat bi'l-Magrib fî'l-karneyni's-samin aşer ve't-tasi' aşer* (Rabat: Külliyyetü'l-Adab ve'l-Ulumi'l-İnsaniyye, 1992), 190-191.

âlimlerinin görüşüne katılır, buna delil olarak Hz. Peygamberin “Tâun düşmanınız olan cinlerin dürtmesidir.”⁴² meâlindeki rivayetini aktarır. Ayrıca İbn Acîbe, bununla yetinmez, hastalığın cinlerden kaynaklandığına dair Hz. Peygamberin hadis-i şerifini ve tıp ehlinin havanın bozulmasıyla vebânın ortaya çıktığı görüşünü, şu şekilde cem ederek ortaya koymaya çalışmaktadır: “Hakk Teâlâ onu [vebâyı] kullarına göndermek istediğinde havayı değiştirir ve içinde cini gönderir. Havanın bozulması esnasında Allah’ın kudretiyle cin harekete geçer.” Ardından bunu desteklemek amacıyla İbn Acîbe, kendi dönemdeki vebânın vuku bulduğu sıralarda, yaşadığı bölgede hastalığın cinlerden kaynaklandığına dair bazı hâdiseleri birçok insanın gördüğünü hatta bizzat kendisinin de bu durumu müşahade ettiğini aktarmaktadır.⁴³

Bunun yanı sıra İbn Acîbe, 1214/1799’da vebâ/tâun hastalığının vuku bulduğu dönemde yazdığı *el-Bahru’l-medîd* tefsirinde “*Derken, onların içindeki zâlimler, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de, haktan ayrılmaları sebebiyle, o zâlimlere gökten bir azap (ricz) indirdik.*”⁴⁴ meâlindeki âyette geçen “ricz” kelimesini azap anlamında yorumlamıştır. Gökten indirilen azabın da tâun hastalığı olduğunu söyleyen İbn Acîbe, İsrâiloğullarının kötülük ve haddi aşmaları sebebiyle kendilerine bu azabın gönderildiğini belirtir.⁴⁵ İbn Acîbe, bu yaklaşımıyla İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449) ile benzer görüşü paylaşır. İbn Hacer de vebâ ile alakalı yazdığı “*Bezlü’l-mâ’ûn fî fazli’t-tâ’ûn*” eserinde geçen Kur’ân âyetini benzer şekilde yorumlamıştır.⁴⁶ Dolayısıyla İbn Acîbe, vebânın ortaya çıkışını zâhirî ve manevî sebeplerle birlikte içtimaî sebeplere de bağlamış, yanı sıra tecrübesini de aktararak açıklamış ve böylece tıp ehlinden farklı bir tutum sergilemiştir.

İbn Acîbe, risâlesinde vebâyı, tâunla aynı hastalıklar olarak görür.⁴⁷ O, tâunla alakalı birçok hadis-i şerîfî kaynaklarıyla naklederek hadislerle olan vukufiyetini ortaya koymaya çalışır.⁴⁸ Aktardığı rivayetlerin bazıları şöyledir:

“Tâun İsrâiloğullarından bir topluluğa gönderilmiş bir azaptır. Bir bölgede tâun olduğunu duyduğunuzda o bölgeye girmeyin. Bulduğunuz bölgede tâun varsa kurtulmak amacıyla orayı terk etmeyin.”⁴⁹

“Tâun, her Müslüman için şehitlik demektir.”⁵⁰

⁴² Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, thk. Şuayb Arnaut (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 32/293, 480.

⁴³ İbn Acîbe, “Silkû’d-dürer”, 282.

⁴⁴ el-Bakara 2/59.

⁴⁵ İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 1/111.

⁴⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü’l-maun*, 229-236.

⁴⁷ Vebâ ile tâunun aynı hastalık olup olmadığı konusunda âlimler farklı görüştedirler. Bazı âlimler tâun ile vebânın ayrı hastalıklar olduğunu ifade etmişlerdir. Mesela İbn Hacer Askalanî tâunu vebâdan farklı bir hastalık olarak görmüştür. Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Bezlü’l-maun*, 102-108.

⁴⁸ İbn Acîbe, “Silkû’d-dürer”, 282.

⁴⁹ Buhârî, “Tıp”, 30; Müslim, “Selam”, 98.

⁵⁰ Buhârî, “Cihad”, 30, “Tıp”, 29; Müslim, “İmâre”, 166.

“Tâun develerde görüldüğü gibi bir tür beze hastalığıdır. Onun zuhur ettiği yerde kalan kimse, şehit gibidir; ondan kaçan kimse ise savaş meydanından kaçan kimse gibidir.”⁵¹

3. Vebâ/Tâun Bulunan Yere Girme ve Oradan Çıkma

İbn Acîbe, vebâ/tâun hastalığının çıktığı yerden uzaklaşmanın ve onun bulunduğu yere girmenin dinen câiz olup olmadığı hakkında uzun tartışmalarda bulunur. O, *el-Bahru'l-medîd* tefsirinde “Binlerce kişi oldukları hâlde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi? Allah onlara, “Ölün!” dedi (öldüler), sonra onları diriltti. [...]”⁵² meâlindeki âyetin zahir kısmında vebâ meselesi hakkında uzun uzadıya değerlendirmelerde bulunur. Bunun sebebini “İhtiyaç hâsıl olduğundan konu hakkında uzunca bilgi verdim. Zira bu tefsirin yazılışı, tâun hastalığının yaygın olduğu esnada gerçekleşti.”⁵³ şeklinde ifade eder.

İbn Acîbe'ye göre, âyette anlatılan kimseler, İsrâiloğullarından bir topluluktur. Bunlar bulundukları bölgede tâun hastalığı ortaya çıktığı vakit, ölümden korkarak o beldeden çıkıp kaçtılar. Bir kısmı da yerlerinde kaldı. Kalanların ekseriyeti öldü; beldeyi terk edenler kurtuldu ve sonra da geri döndüler. Şehirde sağ kalanlar, “Eğer biz de sizin gibi yapsaydık, hepimiz hayatta kalırdık. Bundan sonra tâun hastalığı tekrar vuku bulursa, biz de beldeyi terk ederiz” dediler. Bir yıl sonra yine vebâ hastalığı zuhur etti. Bu defa herkes şehirden kaçtı ve geniş bir vadiye indi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, hiçbir şeyin onları ölümden kurtaramayacağını göstermek için hepsini ölümle cezalandırdı. Sonrasında kendilerine uğrayan bir peygamber aracılığıyla, Allah onları tekrar diriltti ve onlar belli bir zaman daha yaşadılar.⁵⁴ Söz konusu âyetin, tâun hastalığı bulunan bölgeyi ölüm korkusuyla terk etmenin o zamandaki şeriatıta haram olduğuna delalet ettiğini belirten İbn Acîbe, benzer şekilde bunun, İslâm şeriatinde de haram olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda Abdurrahman b. Avf'ın rivayet ettiği Hz. Peygamber'in (s.a.v) “Bir belde vebâ hastalığının bulunduğunu duyarsanız oraya girmeyiniz, Hastalık sizin bulunduğunuz yerde vuku bulursa da oradan kaçarak başka yere çıkmayınız.”⁵⁵ anlamındaki hadisini delil gösterir.⁵⁶

İbn Acîbe, yukarıda geçen Abdurrahman b. Avf'ın rivayet ettiği hadis-i şerîften hareketle vebânın zuhur ettiği yerden kaçan ve de hastalığın bulunduğu yere girmek isteyen kimselere dair fikhî hükümler hakkında âlimlerin görüşlerini aktarır, sonra da kendi terciğini belli eder. İbn Acîbe, bazı âlimlerin, söz konusu hadisin zahirî ifadesine bağlı kalarak vebânın bulunduğu yerden çıkmanın ve de vaki olduğu yere girmenin nehyedildiği kanaatini taşıdıklarını; bazılarının da hastalığın vuku bulduğu yere

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 42/53.

⁵² el-Bakara 2/243.

⁵³ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 1/270.

⁵⁴ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 1/268-269.

⁵⁵ Buhârî, “Tıp”, 30; Müslim, “Selam”, 92, 94, 98.

⁵⁶ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 1/269.

girmenin mekruh olduğu görüşünü paylaştıklarını aktarır.⁵⁷ Ancak İbn Acîbe, tâundan kaçma konusunda tercih edilen görüşün, haram olduğunu ve kendisinin de bu kanaati taşıdığını belirtmektedir.⁵⁸ Bunun yanında ölüm korkusuyla vebâ bulunan yerden ayrılmayı öncelikle itikadî bir mesele olarak gören İbn Acîbe, Allah'ın kaderinden kaçmanın mümkün olmadığını, ne kadar tedbir alınırsa alınsın sonuçta takdir neyse onun gerçekleşeceğine dikkat çekmektedir.⁵⁹ Ona göre, vebâ türü hastalıkların yayılmasını engellemek Allah'ın takdiri ile olabilecek bir durumdur.⁶⁰ Bundan dolayı İbn Acîbe kendisi birçok evlâdını veba salgını esnasında kaybetmiş olmasına rağmen bulunduğu mahalden ayrılmamış ve bu tavrıyla da kadere teslim olduğunu herkese göstermeye çalışmıştır.⁶¹

Diğer yandan İbn Acîbe, tâun/vebâ hastalığının bulunduğu yere girme konusunda, farklı hükümlerin bulunduğunu ve bunların da açıklanmaya muhtaç olduğunu ifade etmektedir.⁶² Ona göre, tâun/vebâ hastalığının bulunduğu yere girme hususunda tercih edilen görüşün mekruh olduğudur. Bu bağlamda İbn Rüşd'ün (öl. 595/1198) vebâ bulunan yere girmenin icmâen günah olmadığı görüşünü aktarmaktadır.⁶³ Bunun ardından İbn Acîbe, vebâ hastalığının bulunduğu yere girme konusundaki görüşünü ortaya koymaya çalışarak kendinden önceki müelliflerden farklı düşündüğünü göstermektedir. İbn Acîbe, yakîni güçlü ve tevhid inancı sâfi olan kimsenin vebâ gibi hastalığın bulunduğu yere girmesinin helal; yakîni zayıf, yani kendisine bu hastalık bulaştığı vakit, tesiri Allah'tan başka bir sebebe ait gören kimsenin vebâlı yere girmesinin haram olduğu kanaatini taşımaktadır.⁶⁴ Burada İbn Acîbe'nin vebâ bulunan yere girme konusunda, insanları içinde bulundukları manevî mertebelere göre ayrı bakış açılarıyla değerlendirdiği görülmektedir. İbn Acîbe'nin bu görüşünün arka planında, insanların hikmet ve kudret ehli olarak iki guruba ayrıldığı ve de olayların maddî ve manevî olmak üzere iki veçhesinin olduğu tezi yatmaktadır.

Hikmet ve kudret İbn Acîbe'nin eserlerinde en çok yer verdiği ve üzerinde durduğu önemli kavram çiftlerinden birisidir. Bu iki kavram bir anlamda onun düşünce dünyasının en temel parametrelerinden biridir. O, birçok konuda olduğu gibi vebâ/tâun gibi hastalıklarda hikmet ve kudret kavramlarıyla ilişkilendirerek açıklamaktadır. İbn Acîbe, hikmet ve kudret kavramlarını eserlerinde genellikle birlikte zikreder. Nitekim tasavvuf terimleri sözlüğü mahiyetinde olan *Mi'râcû't-teşevvüf* eserinde hikmet ve kudret terimlerini birlikte işlemiştir. Hikmeti, sebepler ve gerekçelerle gizlemek;

⁵⁷ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 1/269.

⁵⁸ İbn Acîbe, "Silkû'd-dürer", 282.

⁵⁹ İbn Acîbe, "Silkû'd-dürer", 278-280.

⁶⁰ Julian Baldick, *Mystical Islam: an introduction to sufism* (London: I.B. Tauris, 1989), 142.

⁶¹ Abdülmecid es-Suğayr, *Husûsiyyetü't-tecribeti's-sûfiyye fî'l-Magrib : mefâhim ve tecelliyyât* (Kahire: Ru'ye li'n-Neşr, 2011), 170-171.

⁶² İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 1/269.

⁶³ İbn Acîbe, "Silkû'd-dürer", 282.

⁶⁴ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 1/269.

kudreti, eşyayı ilâhî iradeye uygun bir şekilde ortaya çıkarmak olarak ifade etmektedir. İbn Acîbe, buradan hareketle kudretin eşyayı görünür kıldığını, hikmetin ise eşyadaki manayı örttüğünü belirtir.⁶⁵

Öte yandan İbn Acîbe eserinde hikmet ve kudret terimlerini Allah’ın ez-Zâhir ve el-Bâtın isimleriyle bağlantılı olarak tanımlamaktadır.⁶⁶ Ona göre, Allah’ın, Zâhir ismi gereğince eşyanın açığa çıkması kudret; Bâtın isminin gereği olarak açığa çıkışındaki gizliliği hikmet olarak isimlendirilir.⁶⁷ İbn Atâullah İskenderî’nin “Allah, Bâtın ismiyle her bir şeyi ortaya koyduğu gibi; kendisi Zâhir olduğu için de her şeyin varlığını kudretiyle sarıp örtmüştür.”⁶⁸ hikmetli sözü bu durumu ifâde etmektedir.⁶⁹ Yine hikmetin, zahirî sebepleri izhar ettiğini, kudretin ise hükmedici olduğunu zikreden İbn Acîbe, hikmeti sebep ve illetlere bağlı kalmak; kudreti ise ilahî hakikati müşahede etmek olduğunu belirtmektedir. Ona göre, Allah Teâlâ, hikmeti, kudreti örten bir perde yapmıştır.⁷⁰

İbn Acîbe’nin hikmet ve kudret kavramlarına Kur’ân ayetlerini yorumlarken de yer vermesi dikkat çekmektedir. O, Meryem Suresi 88-95. âyetlerinin işarî yorumunda olayları hikmet ve kudret bakışıyla değerlendirmeye çalışır. Ona göre, metafizik âlemde ortaya çıkan hakikatler kudret gözüyle; fizik âleminin güzellikleri ise hikmet gözüyle müşahede edilmektedir. Bu bağlamda İbn Acîbe, hikmeti, Cenâb-ı Hakk’ın rububiyet hazinesini korumak için, şekil olarak kulluğu ortaya koyduğunu; kudreti ise kula Allah Teâlâ’ya ait sırları müşahede ettirerek kişiyi her şeyden uzak tuttuğundan bahseder. Buna göre insanın, hikmet bakışıyla kendisine emredilen kulluk vazifelerini yerine getirmesi gerekirken kudret bakışıyla, mâsivadan uzaklaşması ve sadece Hakk’ı müşahede etmesi gerekmektedir. Zira Cenab-ı Hak, bu âlemde eşyaya hikmet ve kudret yönüyle tecelli etmiştir. Bunu hakikati gizli tutmak ve sırrı korumak için yapmıştır. Şayet Cenab-ı Hak, tek bir yönle tecelli etmiş olsaydı, dünyadaki imtihan ortadan kalkar ve Rububiyet sırları sır olma özelliğini yitirmiş olurdu. Bu sebeple insan her iki durumu yani hikmet ve kudrete bakışı iyi tanımalı ve her birinin gereğini yerine getirmelidir. Aksi durumda İbn Acîbe, sırf hikmet veya kudret bakışının insana doğru fikir veremeyeceğini savunmaktadır. Bu hususu da şu şekilde ifade etmektedir: “Kim, Allah’ı bu iki zıt tecelli ile tanıyamazsa, O’nu tanıması mümkün olamaz. Kim, bu zikredilen şeyler içinde söz konusu zıt durumları birbirinden tefrik edemez ise, doğru fikre sahip olamadığı gibi hakikatle de irtibat kuramaz.” Ayrıca insanın bu iki durumu birbirinden ayırabilmesinin zevk yoluyla olabileceğini hatırlatan İbn Acîbe, hikmet ile

⁶⁵ Ebu’l-Abbâs Ahmed b Muhammed b Mehdi Haseni Şazeli İbn Acîbe, *Mi’râcü’t-teşevvüf ila hâkaiki’t-tasavvuf*, thk. Mahmud Beyruti (Dimaşk : Darü’l-Beyruti, 2004), 57.

⁶⁶ İbn Acîbe’nin zâhir ve bâtın bütünlüğü hakkındaki görüşleri için bk. Ramazan Emektar, “İbn Acîbe’nin Mârifet Anlayışı”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/2 (25 Temmuz 2021), 1130-1133.

⁶⁷ İbn Acîbe, *Mi’râcü’t-teşevvüf*, 57.

⁶⁸ Açıklama için bk. İbn Acîbe, *İkâzü’l-himem*, 246-248.

⁶⁹ İbn Acîbe, *el-Fütûhâtü’l-ilâhiyye*, 105-106.

⁷⁰ İbn Acîbe, “Silkü’d-dürer”, 278.

kudret bakışları arasında fikri bir irtibatın olduğunu, ancak Allah’a yakınlığın, hikmet bakışını aşır kudreti müşahadeyle gerçekleşebileceğini düşünmektedir.⁷¹

Geçen ifadelere göre İbn Acîbe, insanların olaylara ve durumlara bakışını ikiye ayırmaktadır. İlki zâhirî boyuta bağlı hikmet bakışı. İkincisi hikmete bağlı olmakla birlikte bunu aşan kudret bakışıdır. Burada hikmet bakışı Hakk’a olan uzaklığı gösterirken kudret bakışı O’na olan yakınlığı göstermektedir. Dolayısıyla İbn Acîbe, insanların manevî makam ve hallerine göre, olaylar ve durumlar karşısında takındıkları tavırların birbirinden farklı olduğunu düşünmektedir. Bu yönüyle İbn Acîbe diğer müelliflerden ayrışır. Bu yaklaşım İbn Acîbe için orijinal bir yöndür.

İbn Acîbe vebâ gibi hastalıklar karşısında alınması gereken tavırlarla ilgili farklı rivâyetlerin de varlığından bahseder. Bu rivâyetlerin birinde Hz. Peygamber “Aslandan kaçır gibi, cüzamlılardan sakının!”⁷² ve bir diğer rivâyette ise “Hasta olan hayvanları, sağlam olanların arasına karıştırmayın.”⁷³ buyurmuştur. Geçen rivâyetlerde görüldüğü gibi Hz. Peygamber, tâun ve cüzam gibi hastalarla temas etmekten kaçınılmasını emretmiş ve hastalıklı hayvanların sağlam olanlarından tecrid edilmesini de gerekli görmüştür. Ancak İbn Acîbe, bu iki rivayetle Resûl-i Ekrem, müminleri bu hastalığa karşı uyararak hastalığa sebep olacak şeye baştan engel olmak ve hastalığın önünü kesmek, şeklinde anlamıştır. Ona göre, Hz. Peygamber, sağlam olan hayvanın, hasta olana karışması halinde, kendisinde bir hastalık görüldüğünde, bunun tek sebebinin bu karışma olduğu zannedilmesin diye böyle buyurmuştur.⁷⁴ Bu durumda kişi, Hz. Peygamber’in “Hastalığın bulaşması ve kuşların uçmalarına göre bir işin hayırlı olup olmadığına hüküm vermek yoktur.”⁷⁵ anlamındaki hadisinde buyurduğu gibi dinen olmadığı söylenen bulaşma meselesinin, vakıada var olduğunu söylemek durumunda kalmış olacaktır. Burada İbn Acîbe, farklı hükümler içeren hadisler arasındaki müşkülü gidermede yaptığı bu açıklamanın, tercih edilecek bir yorum olduğunu ifade etmektedir.⁷⁶ Zira hadis-i şerifte, bulaşma hadisesinin kendiliğinden meydana gelmediği ve her şeyin ilâhî izinle olduğu vurgulanmaktadır.

İnsanların içinde bulunduğu manevî makam ve hallerine göre olaylar ve durumlar karşısında takındıkları tavırların birbirinden farklı olduğunu düşünen İbn Acîbe, “Aslandan kaçır gibi cüzamlılardan sakının”⁷⁷ rivayetiyle ilgili Hz. Peygamber’in bu hitabının, yakînî (inancı) zayıf olan kimselere dair olduğunu; zira Hz. Peygamber’in cüzamlılılarla birlikte yiyip içtiğini, belirtmektedir. Ardından “Hastalığın bulaşıcılığı ve kuşların uçmasına göre uğur belirleme yoktur.”⁷⁸ rivâyetini aktarır ve Hz. Peygamber’in

⁷¹ İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 3/366.

⁷² Buhârî, “Tıp”, 19; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 15/449; Ebû Davud, “Tıp”, 24.

⁷³ Buhârî, “Tıp”, 19; Müslim, “Selam”, 104.

⁷⁴ İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 1/269-270.

⁷⁵ Buhârî, “Tıp”, 19; Müslim, “Selam”, 102, 109.

⁷⁶ İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 1/270.

⁷⁷ Buhârî, “Tıp”, 19; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 15/449.

⁷⁸ Buhârî, “Tıp”, 19; Müslim, “Selam”, 102, 103.

bu sözünün ise yakînî güçlü kimseler için olduğunu düşünmektedir.⁷⁹ Görüldüğü gibi İbn Acîbe hadisler arasında bir çelişki olmadığını göstermek için yoğun bir gayret sarf etmektedir. Hadislerdeki durumların kişilerin içinde bulunduğu farklı hallerine/makamlarına ve tabiatlarına özel olduğunu belirterek hadisler arasında çelişki olamayacağını açıklamak istemiştir. Diğer yandan İbn Acîbe, Hz. Peygamber'in insanların içinde bulundukları hâllerini ve tabiatlarını çok iyi bildiğinden onlara akıllarının alacağı ölçüde hitap ettiğini ve her birine onların durumuna uygun olan işi yapmalarını emrettiğini düşünmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, ashabından bazısına, malını infak etmeyi, bazısına elinde tutmayı emrederken bazısına çalışıp kazanmayı⁸⁰, Ashâb-ı suffe'den bazı kimselere de mal kazanmayı terk etmeyi emrettiği bilinmektedir.⁸¹

4. Hastalıklara Karşı Tedbir

Bulaşıcı hastalıklardan korunmak için çeşitli tedbirlerin alınması ve salgın hastalığa yakalanan kişilerin tecrit edilmesi başka bir ifadeyle karantinaya alınması çok eskiden beri uygulanmaktadır.⁸² İnsanların hastalıklara karşı tedbir alma konusundaki anlayışları birbirinden farklı olduğu bilinmektedir. Bir tarafta tedbiri yersiz görenler olduğu gibi, diğer yanda tedbir ve tercihlerinin de kaderin bir parçası olduğunu düşünenler bulunmaktadır. Tasavvufî gelenekte Allah'ın tedbir ve seçimiyle yetinip kendi tedbir ve tercihini terk etmeye teşvik vardır. Bu durum, tasavvuf ehline göre temel bir esastır. Bu konuya mahsus müstakil eserler yazılmıştır.⁸³

İbn Acîbe, *Îkâzü'l-himem* eserinde sebeplere sarılma noktasında insanları ehl-i esbab ve ehl-i tecrid olmak üzere iki kısma ayırmış, sebeplere sarılan ehl-i esbabın yanında ehl-i tecridin sebepleri aştığını ve onlara bel bağlamadıklarını ifade etmiştir.⁸⁴ İbn Acîbe, Allah'ın ehl-i esbabı sebeplere muhtaç bıraktığı hâlde onların sebeplere sarılmayı bırakıp tecridi talep etmelerinin doğru bir davranış olmadığını belirtmiştir.⁸⁵ Yanı sıra kişinin sebeplere bağlı olduğu hâlde tecridi talep etmesinin altında nefsin gizli isteklerinin yattığını haber vermiştir.⁸⁶ Ona göre, sebepleri ancak Allah'ın kudret ve hikmetinden gafil olan kimseler ihmal ve inkâr edebilir.⁸⁷ Oysa yapılması gereken; sebeplerin insanı bırakmasını beklemektir. Dolayısıyla sebeplere bağlı kalan kimsenin tedbiri terk etmesi doğru değildir. Bu noktadaki bir insan, tedbiri elden bırakmadan

⁷⁹ İbn Acîbe, "Silkû'd-dürer", 282-283.

⁸⁰ Bu konuda detaylı bilgi için bk. Emektar, *İbn Acîbe Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 337.

⁸¹ İbn Acîbe, *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye*, 214.

⁸² Gülden Sarıyıldız, "Karantina", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001), 24/463.

⁸³ Bu eserlerden biri de, İbn Ataullah İskenderî'ye ait *et-Tenvîr fî Iskâti't-Tedbir* adlı eserdir. Eserin birinci baskısı 1998 tarihinde Beyrut'ta yapılmıştır. Kitapta tedbirin mahiyeti, Memduh ve mezmum sayılan tedbirin çeşitleri, sâlikin dünya karşısında takınacağı tavır anlatılmaktadır.

⁸⁴ İbn Acîbe, *Îkâzü'l-himem*, 23.

⁸⁵ Bu konuda detaylı bilgi için bk. Emektar, *İbn Acîbe Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 336-338.

⁸⁶ İbn Acîbe, *Îkâzü'l-himem*, 24.

⁸⁷ İbn Acîbe, "Silkû'd-dürer", 282.

içinde bulunduğu hâlin sorumluluklarını yerine getirmek suretiyle Hakk’a teslim olmayı seçmelidir.

Öte yandan İbn Acîbe, hikmet düzeyinde kalan halk için tedbiri üç kısma ayırır: Mezmum, matlûb ve mubah tedbir.⁸⁸ Öncelikle İbn Acîbe’ye göre, yerilmiş olan (mezmum) tedbir, içinde nefsin payı olan tedbirdir. Nefsi memnun etmeye yönelik dünya işlerini yoluna koymaya çalışmak da bu kısma girmektedir. Matlûb tedbir: Kişiyi Allah’a yaklaştıran tedbirdir. Alınan bu çeşit tedbire “sâlih niyet” denir.⁸⁹ Mubah olan tedbir ise dünyevî veya tabîî işleri icra etmek üzere alınması uygun görülen tedbirdir.⁹⁰ Ona göre tedbir, Allah Teâlâ’nın kudret sırrını örttüğü sebeplerden biridir. Ayrıca tedbir işinde, henüz mutmain olmayan kimselerin kalplerini sükûna kavuşturma ve hâli zayıf olan kimseler için de dini bir müsaade vardır. Hz. Peygamber’in “Deveni bağla, sonra Allah’a tevekkül et”⁹¹ anlamındaki hadisi bu hususla ilgilidir.⁹²

Konuyla ilgili bir başka husus İbn Acîbe’nin tedbir meselesini insanların içinde bulundukları manevî mertebelere göre farklı bakış açılarıyla değerlendirmesidir. İbn Acîbe, tedbir ve ihtiyarı terk etmeyi bunun yanı sıra Allah’a teslim ve O’nun hükmüne razı olmayı yakîn terbiyesinin bir tezahürü olduğunu düşünmektedir.⁹³ Müellifimiz, havâssu’l-havâs derecesindeki kişileri, tam bir yakîne sahip olmaları sebebiyle tedbir ve tercihlerini terk ettiklerini dolayısıyla Allah’ın kendileri hakkındaki hükümlerine teslim olduklarını belirtir.⁹⁴ Ona göre, kudret bakışına sahip havâssu’l-havâsın tedbir alması, teslimiyet, rıza ve tevekkül makamlarına zıttır. Zira Hakk Teâlâ, tedbir almayı üzerine almış, tevekkül edip işleri kendisine bırakmayı da kullarına vermiş ve bu durumu kulluk gereği saymıştır. Buna göre havâssu’l-havâs derecesindeki kişilerin tedbir alması, onların kulluk görevini bırakıp ve ezeli kaderle çelişmeye kalkışmış olması demektir. Bu durum onlar için hüsrân, ayrılık ve uzaklık sebebi olmaktadır.⁹⁵ İbn Acîbe’nin tedbire dair bu görüşleri ana hatlarıyla kendi seleflerinden olan İbn Ataullah İskenderî’nin görüşleriyle paraleldir. İskenderî de tedbir almayı, teslim, rıza ve tevekkül makamlarına zıt bulmaktadır.⁹⁶ Çünkü ona göre, rızâ makamındaki kişi, Allah’ın kendisi hakkında almış olduğu tedbirle yetinir. Dolayısıyla Allah Teâlâ’dan razı olan kimse O’nun kendisi hakkında verdiği hükme rızâ gösterir ve O’nun yanında bir tedbiri bulunmaz.⁹⁷ Nitekim İskenderî, “Tedbir almaktan nefsin rahat tut. Başkasının (Allah

⁸⁸ İbn Acîbe, *İkâzü’l-himem*, 27.

⁸⁹ İbn Acîbe, *el-Bahrü’l-medîd*, 4/270.

⁹⁰ İbn Acîbe, *İkâzü’l-himem*, 28.

⁹¹ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *es-Süneni’t-Tirmizî*, thk. Beşâr Avad Ma’ruf (Beyrut: Dâru’l Garbi’l İslâmî, 1998.), “Kıyame”, 60.

⁹² İbn Acîbe, *el-Bahrü’l-medîd*, 1/526.

⁹³ İbn Acîbe, “Silkü’l-dürer”, 270.

⁹⁴ Ebu’l-Abbas Ahmed b Muhammed b Mehdi el-Hasenî İbn Acîbe, *Tefsiru’l-fâtihati’l-kebir*, thk. Bessam Muhammed Barûd (Beyrut : Dârü’l-Havi, 1999), 567.

⁹⁵ İbn Acîbe, *İkâzü’l-himem*, 326.

⁹⁶ Ebü’l-Fazl Taceddin Ahmed İbn Ataullah el-İskenderî, *et-Tenvir fî iskati’t-tedbir* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1998), 13.

⁹⁷ İskenderî, *et-Tenvir fî iskati’t-tedbir*, 14.

Teâlâ'nın) senin yerine yüklendiği işi, sen kendi üzerine yükleme!"⁹⁸ hikmetli sözünü bu bağlamda söylemiştir.⁹⁹

Görüldüğü gibi İbn Acîbe, hikmet boyutundaki halk için tedbir almayı bir başka ifadeyle sebeplere bağlı kalmayı kabul ederken kudret aşamasındaki kimseler için bu sebepleri görmemeyi telkin etmektedir. Dolayısıyla sebepler, hikmet aşamasındakiler için var; fakat kudret boyutunda olanlar için yok kabul edilmelidir. Bir başka ifadeyle sebeplerin hikmet açısından zahirde uygulanması, buna mukabil kudret boyutunda ise terk edilmesi öğütlenmektedir.

İbn Acîbe, sebepleri aşan kudret boyutundaki kimselerin hastalık veya sağlıkta nasıl tavır takındıklarına dikkat çekmektedir. Müellife göre, sebepleri aşan kimseler bir sıkıntıya maruz kaldıkları zaman, kulluklarını göstermek için yalvarıp yakararak Allah'a yönelirler. Bunu ya sabırla ya da rıza göstererek ve kaderin tecellileri altında sükûnetlerini koruyarak gerçekleştirirler. Her ne kadar, kudret boyutundaki kimselerden dinin mubah saydığı bir sebebe sarılma gibi davranış meydana gelmiş olsa bile, buna asla iltifat etmezler. Çünkü kaderin tecellisinde, sebebin asla bir tesiri olmadığına; genişlik ve çarenin, sebepten değil, sadece Allah katından geldiğine inanırlar.¹⁰⁰

Vebâ türü hastalıklarla mücadele etmede yalnızca tıbbi tedavinin yeterli olmadığı, bilim dünyasının da kabul ettiği bir gerçektir. Tıbbi tedavinin yanı sıra ruhsal, psikolojik desteğin de olması insan sağlığı açısından gereklidir. Salgın hastalıkların tehdidi altındaki insanların, dini doğru algılamada, krizlerle baş edebilmede bunun yanında sağlam bir benlik idrakine sahip olmada ve iç huzuru elde etmede manevî yönü ikmal edici bir takım etkenler, hastalıklarla mücadelede en az tıbbi tedbir kadar etkili olabilmektedir. İbn Acîbe, risâlesinde vebâ/tâun gibi hastalıklardan korunmak için tıbbî tedavi yöntemlerinden bahsetmez. Ancak o, hastalıklara karşı mücadele etmede tedavi olmayı reddetmez. Zira Hz. Peygamber "Allah, şifasını yaratmadığı bir hastalık vermemiştir"¹⁰¹ şeklinde buyurmuştur. Şifayı Allah'ın verdiğiğine inanıldığı takdirde hastalığın kalkması için tedavi olmanın ve dua etmenin tevekküle aykırı olmadığını belirtmektedir.¹⁰² Çünkü her şeyin yaratıcısı Yüce Allah'tır. Vebâ hastalığını insanlara gönderdiği gibi onun şifasını da yaratmıştır.

İbn Acîbe, eserinde hastalıklara karşı korunma hususunda insanın daha çok manevî yönden güçlü olmasını ister. Bunun için hastalık dönemlerinde insanların sevdiklerini ve yakınlarını kaybetme karşısında Allah'a teslim, O'nun hükmüne râzı olmayı ve sabretmeyi tavsiye etmektedir.¹⁰³ Eserlerinde sabrın çeşitli boyut ve

⁹⁸ İbn Ataullah el-İskenderî, *Hikem-i Ataiyye*, çev. Yahya Pakiş (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2009), 15.

⁹⁹ Hikmetin şerhi için bk. İbn Acîbe, *İkâzü'l-himem*, 27-28.

¹⁰⁰ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 4/342.

¹⁰¹ Ebû Davud, "Tıp", 1.

¹⁰² İbn Acîbe, "Silkü'd-dürer", 281.

¹⁰³ İbn Acîbe, "Silkü'd-dürer", 285.

derecelerinden bahseden İbn Acîbe, sabrın birbirine yakın birçok tasnifini yapar ve bazı kavramlarla ilişkisini açıklar.¹⁰⁴

İbn Acîbe'ye göre, Kur'ân-ı Kerim sabrın pek çok faydasını zikretmekte ve sabredenler için verilecek lütuflardan bahsetmektedir. Bu lütufların bazılarını; İlahî yardım, “Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir.”¹⁰⁵ ilâhî muhabbet, “Allah, sabredenleri sever.”¹⁰⁶ Cennet köşkleri, “Onlar, sabretmelerine karşılık cennetin yüksek makamlarıyla mükâfatlandırılacaklar. [...]”¹⁰⁷ Bol sevap, “Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız verilir.”¹⁰⁸ şeklinde sıralar ve bunları âyetlerle delillendirir. Belâya sabretmeyi nimete şükretmekten daha faziletli olduğu kanaatindedir.¹⁰⁹ Ona göre sabır, kalbi Rabb'in verdiği hükme hapsedektir.¹¹⁰ Sabır dört konuda gösterilir. Bunlar sırasıyla ibadet üzere bulunmaya, günah işlememeye, nimete şükretmeye ve musibete karşı gösterilen sabırdır. Musibete karşı sabır, ilâhî kazaya rızâ göstermek ve kimseye şikâyetle bulunmamakla gerçekleşmektedir.¹¹¹ İbn Acîbe, tâun ve şehitlik arasındaki ilişkiye dair Hz. Peygamber'in, “Tâuna yakalanan bir kimse sabrederek ve Allah'ın kendisine yazdığı şeyden başka başına bir şey gelmeyeceğine inanarak, bulunduğu yerde kalırsa ona tıpkı bir şehit sevabı vardır.”¹¹² meâlindeki hadisine yer verir.¹¹³ Hadiste dikkat edilirse o kişinin tâun hastalığından ölürse şartı yoktur. Dolayısıyla tâun hastalığına yakalanan kimse sabrederek beldesinde kaldığı taktirde vefat eder ya da sağ kalırsa şehit sevabını hak etmektedir.¹¹⁴ Ancak İbn Acîbe'ye göre, vebâ bulunan yerde kalanın şehit sayılması belli şartlara bağlıdır. İbn Acîbe, bu şartları İbn Hacer'den iktibas ederek aktarmaktadır.¹¹⁵ Bu şartlar: Kişinin, başına gelen musibetlerin ancak Allah'ın takdiriyle geleceğine inanma; O'nun emrine teslim olup hükmüne rıza gösterme; bulunduğu mekânda kalmaya sabretme ve bu hastalıktan kaçmak için oradan çıkmama, şeklinde ifade edilebilir.¹¹⁶ Söz konusu şartlara sahip olan ve kendisi tâun hastalığına yakalanıp ölen kimse için şehitlik sevabı hâsıl olur. Bu şartları taşımayan kimse, tâundan vefat ederse bile şehit değildir.

¹⁰⁴ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bk. Emektar, *İbn Acîbe Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, 308-311.

¹⁰⁵ el-Bakara 2/153.

¹⁰⁶ Âl-i İmrân 3/146.

¹⁰⁷ el-Furkân 25/75.

¹⁰⁸ ez-Zümer 39/10.

¹⁰⁹ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 4/484.

¹¹⁰ İbn Acîbe, *Mi'racü't-teşevvüf*, 13.

¹¹¹ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 3/176.

¹¹² Buhârî, “Tib”, 31, “Enbiya”, 51, “Kader”, 15; Müslim, “Selam”, 92, 95.

¹¹³ İbn Acîbe, “Silkü'd-düer”, 282.

¹¹⁴ Arif Gezer, “Hz. Peygamber'in Hastalıklara Karşı Tutumu”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Salgın Hastalıklar Özel Sayısı* (2020), 635.

¹¹⁵ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-bari bi-şerhi Sahihi'l-Buhari*, thk. Muhibbüddin el-Hatîb Muhammed Fuâd Abdülbâk (Beyrut: Dârü'r-Reyyan li't-Türas, 2000), 11/350.

¹¹⁶ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 1/269.

Yine İbn Acîbe, vebâ/tâun gibi hastalıktan korunmak için dua okunmasını etkili bir araç olarak görmektedir. Bilhassa musibet anlarında en uygun olan davranışın, sıkıntının kalkması için dil ile dua etmek ve kalp ile ona rızâ göstermek olduğunu vurgulamaktadır.¹¹⁷ Zira hastalığı atlatmak veya ondan korunmak için dua ve sabrın insana manevi destek verdiğini hatırlatmaktadır.¹¹⁸ Bu bağlamda risalesinde Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin (öl. 923/1517) zikrettiği, vebâ döneminde okunması tavsiye edilen dualarını aktarmaktadır. Yine bu zor zamanlarda İmam Nevevî'nin (öl. 676/1277) Hizbi'nin ve Şâzelî tarikatının önemli pirlerinden Ahmed Zerrûk'un (öl. 899/1493) yaygın bir şekilde günlük vird olarak Şâzelîler tarafından okunan *el-Vazîfetü'z-Zerrûkiyye* isimli duasının okunmasının da kişiye fayda sağlayacağından bahseder. Bunların yanında İbn Acîbe, şeyhimizin şeyhi dediği Mevlây el-Arabî ed-Derkâvî'nin kendisine yazılı olarak bildirdiği musibet esnasında yapmasını tavsiye ettiği uygulamayı da aktarmaktadır.¹¹⁹

İbn Acîbe, tıbbi tedaviye karşı değildir. Ancak o, tâun/vebâ türü hastalıklara karşı manevî tedbirlerin daha güçlü olduğuna inanarak, bu zor zamanlarda yakînî terbiyeyi önermektedir. Aynı zamanda hastalığa karşı dua ve sabırla insanların manevi yönden daha güçlü olmasını ister. Bu sebeple İbn Acîbe, insanları hastalıkla mücadelede dua etmeye, kader karşısında teslimiyet göstermeye ve sıkıntılı anlarda sabırlı olmaya çağırmaktadır.

¹¹⁷ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 5/189.

¹¹⁸ İbn Acîbe, "Silkû'd-dürer", 284.

¹¹⁹ İbn Acîbe, "Silkû'd-dürer", 284-285.

Sonuç

İbn Acîbe'nin, vebâ ve tâun gibi hastalıklara yaklaşımı, kaza ve kaderle bağlantılıdır. Özellikle hastalığın bulaşma riski, tedavisi ve hastalık olan yerden ayrılma ya da kaçma meselelerini daima kaderle ilişkili bir bağlamı olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu sebeple vebâ gibi hastalıklardan kaçarak kurtulma vehmini Allah'ın iradesine karşı aykırı bir tutum olarak görmüş ve ne kadar önlem alınırsa alınsın kaderin değişmeyeceğine takdir neyse sonuçta onun gerçekleşeceğine dikkat çekmiştir. Bunun yanında söz konusu hastalıkları hikmet ve kudret kavramları zaviyesinden yorumlamış, ayrıca hastalıklara karşı doğru tavrın ve sağlıklı bakışın olabilmesi için yakîn merhalelerini aşmayı elzem görmüştür. Vebâ gibi hastalıklara hikmet ve kudret zaviyesinden bakışı, başka hastalıklar söz konusu olduğunda da başvurulabilecek ve yorum çıkarılabilecek bir dayanak oluşturmuş ve bu yönüyle diğer müelliflerden farklı olduğunu göstermiştir.

İbn Acîbe'nin vebâ bulunan yere girme konusunda, insanları içinde bulundukları manevî makam ve hallere göre farklı bakış açılarıyla değerlendirdiği görülmektedir. İnsanların vebâ türü hastalıklar karşısında takınmaları gereken tavırların manevî makam ve hallerine göre birbirinden farklı olduğunu düşünmektedir. Şöyle ki insanları manevi yönden avâm, havâs ve havâssu'l-havâs olarak ayıran İbn Acîbe, buradan hareketle, avâm ve havâsı, hikmet boyutunda oldukları için sebeplere bağlı hareket etmelerini istemektedir. Yani vebâ türü hastalık sürecinde hikmet boyutundaki kimselerin, tedbir almalarını gerekli gören İbn Acîbe, aynı şekilde söz konusu kimselerin korku ve endişeden uzak durarak, dua etmelerini ve manevi destek almalarını şart koşmaktadır. Bunun yanında İbn Acîbe, havâssu'l-havâsın, tedbiri yani sebepleri terk etmesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun sebebi, kudret bakışının bunu gerektirdiğidir. Öncelikle İbn Acîbe'nin sebepleri hikmet boyutunda kalanlar için gerekli gördüğünü söyleyebiliriz. Ancak o, kudret bakışına sahip olanların ise sebepleri aştığına ve hakikati müşahade ettiğine kânidir. Bu yönüyle İbn Acîbe, diğer müelliflerden ayrışır. Bu yaklaşım İbn Acîbe için orijinal bir yöndür.

İbn Acîbe, kendi döneminde yaşanan çeşitli sorunları özellikle de insanların iman, amel ve edep noktasında yaşadıkları problemleri yakinen müşahade etmiş ve onlara çözümler sunmuştur. İbn Acîbe, inanan insanlara kriz zamanında inançlarını sağlam tutmayı, hastalıklar karşısında ümidini kesmeden sabırlı olmayı ve sebepleri gördüğü gibi sebeplerin arkasındaki Müsebbib'i de müşahade etmeyi telkin etmektedir. Dolayısıyla İbn Acîbe, vebâ türü hastalıkları kudret ve hikmet bütünlüğü içinde izah ederken hastalıklara dair yaklaşım tarzını ortaya koymuş, böylece birçok itikadî ve amelî soruna da çözüm sunmuş aynı zamanda hastalıklara bakışın nasıl olması gerektiğini göstermiştir.

Döneminde vuku bulan vebâ gibi hastalıkla ilgili görüşlerini açıklarken temelde Kur'ân ve sünneti esas alan İbn Acîbe, her hususta olduğu gibi vebâ hastalığı

konusunda öncelikle bu iki kaynağı ölçüt olarak benimsemiş bunun yanında aynı zamanda kendi tecrübesini de bir argüman olarak kullanmıştır.

İbn Acîbe, vebâ hastalığının üstesinden gelebilmek için tıbbî tedaviyi reddetmemekle birlikte daha çok hastalıklardan korunmanın manevî yollarına başvurmayı önermiştir. İbn Acîbe, vebâ türü hastalıkların tehdidi altındaki insanların, dini doğru algılama, krizlerle baş edebilme ve iç huzuru elde etmenin yanı sıra manevi yönü ikmal etmek için, yakîn makamlarını aşmayı gerekli görmektedir. Zira yakîn terbiyesinin kişinin manevi yönünü ve Rabbi ile olan ilişkisini güçlendirdiğini bunun neticesinde vebâ hastalığına karşı büyük bir manevi ve psikolojik destek sağladığını düşünmektedir.

Netice itibariyle İbn Acîbe'nin vebâ ve tâun gibi hastalıkları hikmet ve kudret zaviyesinden yorumlarken düalist bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Müellifimiz, kudret bakışına sahip ârifleri manevi halleri/makamları gereği Hakk'ın tedbir ve ihtiyarı karşısında kendi tedbir ve ihtiyarlarını terk etmeyi uygun görmektedir. Fakat hikmet bakışına sahip kimseler için vebâ türü hastalıklara karşı alınabilecek tedbirleri; onlara karşı tecrit etme yöntemi sayılan karantina ve tıbbi tedaviyi uygun görmekle birlikte insanın manevi yönünü güçlü kılan dua, sabır, tevekkül, rızâ ve teslimiyetin daha önemli olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla sebeplere bağlı kalma ve tedbirlerin yerine getirilmesiyle birlikte vebâ gibi hastalıklardan korunmada, manevî yönden güçlü kalmak için dua ve tevekkül edilmesi yanı sıra rıza, teslimiyet ve sabır gösterilmesi anlaşılır ve kabul edilebilir hususlardır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- 'Ajība, Ahmad ibn. *The Book of ascension to the essential truths of sufism: (Mi'raj al-tashawwuf ila haqa'iq al-tasawwuf) a lexicon of sufic terminology = Mi'racü't-teşevvüf ila hakaiki't-tasavvuf*. çev. Mohamed Fouad Aresmouk, Fitzgerald Michael Abdurrahman. thk. Mohamed Fouad Aresmouk, Fitzgerald Michael Abdurrahman. Louisville: Fons Vitae, 2012.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.
- Arıcı, Mustakim. "İslâm Coğrafyasında Salgınlar Tarihinin Sessiz Kaynakları: Taun/Veba Risaleleri Literatürü". *Nazariyat* 7/1 (Nisan 2021), 93-148.
- Azzuzî, Hasan. *eş-Şeyh Ahmed b. Acibe ve menhecuhu fi't-tefsir*. 2 Cilt. Rabat: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 2001.
- Baldick, Julian. *Mystical Islam: an introduction to sufism*. London: I.B. Tauris, 1989.
- Bezzaz, Muhammed Emin. *Tarihü'l-evbie ve'l-mecaat bi'l-Magrib fi'l-karneyni's-samin aşer ve't-tasi' aşer*. Rabat: Külliyyetü'l-Adab ve'l-Ulumi'l-İnsaniyye, 1992.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi 'u's-şâhîh*. thk. Muhammed Zühayr b. Nasr. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, ts.
- Ceran, İsmail. *Fas Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012.
- Emektar, Ramazan. *İbn Acîbe Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. ed. Hüseyin Okur. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2022.
- Emektar, Ramazan. "İbn Acîbe'nin Mârifet Anlayışı". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/2 (25 Temmuz 2021), 1121-1149.
- Gezer, Arif. "Hz. Peygamber'in Hastalıklara Karşı Tutumu". *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Salgın Hastalıklar Özel Sayısı (2020), 625-640.
- Harekât, İbrâhîm. *el-Mağrib Abre't-Târîh*. 1-3 Cilt. Dâru'l-Beyzâ: Dâru'r-Reşadi'l-Hadise, 2. Baskı., 1984.
- Harekât, İbrâhîm. "Fas (Tarih)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/188-190. İstanbul, 1995.
- Ibn 'Ajîba, Ahmad. *Takyidan fî vahdeti'l-vücut*. çev. Louis Jean Michon. Merakeş: Dârü'l-Kubbeti'z-Zerka, 1998.
- İbn Acîbe, Ebu'l-Abbas Ahmed b Muhammed b Mehdi el-Hasenî. *Bahrü'l-Medîd fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. çev. Dilaver Selvi. 11 Cilt. İstanbul, 2014.
- İbn Acîbe, Ebu'l-Abbas Ahmed b Muhammed b Mehdi el-Hasenî. *el-Bahru'l-medîd fî tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Ahmed Abdullah el-Kuraşî Raslân. 6 Cilt. Kahire, 1419.
- İbn Acîbe, Ebu'l-Abbas Ahmed b Muhammed b Mehdi el-Hasenî. *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye fî şerhi'l-Mebâhisi'l-asliyye*. thk. Muhammed Abdurrahman Üveysi. Dimaşk: el-Yemame, 1998.
- İbn Acîbe, Ebu'l-Abbas Ahmed b Muhammed b Mehdi el-Hasenî. *Tefsiru'l-fâtihati'l-kebir*. thk. Bessam Muhammed Barûd. Beyrut : Dârü'l-Havi, 1999.
- İbn Acîbe, Ebu'l-Abbas Ahmed b Muhammed b Mehdi Hasenî. "Silkü'd-dürer fî zikri'l-kazâi ve'l-kader". *el-Letâifü'l-imâniyyeti'l-melekûtiyye ve'l-hakâikü'l-ihsaniyyeti'l-ceberûtiyye fî resâili'l-Ârif billah eş-Şeyh Ahmed b. Acîbe Hasenî*. thk. Asım İbrahim Keyyâlî. 267-294. Beyrut : Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- İbn Acîbe, Ebu'l-Abbas Ahmed b Muhammed b Mehdi Hasenî. *İkâzü'l-himem fî şerhi'l-Hikem*. Beyrut: Dâru'l-Hayr, 2005.
- İbn Acîbe, Ebu'l-Abbas Ahmed b Muhammed b Mehdi Haseni Şazeli. *Mi'râcü't-teşevvüf ila hâkaiki't-tasavvuf*. thk. Mahmud Beyruti. Dimaşk : Darü'l-Beyruti, 2004.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b Alî b Muhammed. *Bezlü'l-maun fî fazli't-taun*. thk. Ahmed İsam Abdülkadir. Riyad: Dârü'l-Âsime, 1991.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethü'l-bari bi-şerhi Sahihi'l-Buhari*. thk. Muhibbüddin el-Haûb Muhammed Fuâd Abdülbâk. Beyrut: Dârü'r-Reyyan li't-Türas, 2., 2000.
- İbn Sina, Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ. *Kitâbu Def'u'l-mazarri'l-küllîyye ani'l-ebdani'l-insaniyye*. thk. Muhammed Zühayr el-Baba. Haleb: Câmiatu Haleb: Munazzamatü'l-Arabiyye li't-Türas ve's-Sekâfe ve'l-Ulum, 1984.
- İbnü'l-Esir, Ebü's-Seadat Mecdüddin Mübarek b. Muhammed. *en-Nihaye fî garibi'l-hadis ve'l-eser*. thk. Tahir Ahmed Zavi, Mahmûd Muhammed Tanahi. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963.

- İskenderî, Ebü'l-Fazl Taceddin Ahmed İbn Ataullah el-. *et-Tenvir fî iskati't-tedbir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İskenderî, İbn Ataullah el-. *Hikem-i Ataiyye*. çev. Yahya Pakış. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2009.
- Kara, Mustafa. "İbn Acîbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebîr b. Muhammed Hasenî İdrîsî el-. *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşyahât ve'l-müselselât*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982.
- Michon, J. L. "Ibn Adjiba". *EI' (New Edition)*. C. 3, 1971.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsü'l Arabî, ts.
- Sarıyıldız, Gülден. "Karantina". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/463-465. İstanbul, 2001.
- Sicistani, Süleyman b Eş'as b İshak el-Ezdi Ebû Davud es-. *Kitâbü's-Sünen = Sünenü Ebû Davud*. thk. Şuayb Arnaut. 7 Cilt. Darü'r-Risâletü'l Âlemiyye, 2009.
- Suğayr, Abdülmecid es-. *Husûsiyyetü't-tecribeti's-sûfiyye fî'l-Magrib : mefâhim ve tecelliyyât*. Kahire: Ru'ye li'n-Neşr, 2011.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-. *es-Süneni't-Tirmizî*, thk. Beşâr Avad Ma'ruf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l Garbi'l İslâmî, 1998.
- Varlık, Nükhet. "Tâun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/175-177. İstanbul, 2011.